

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Буркіна Н. В.

*канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, Україна*

Фурман Т. Ю.

*канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, Україна*

Анотація. В роботі розглянуті проблеми побудови індексів людського розвитку (ІЛР) та регіональних індексів людського розвитку (ІРЛР), побудовані за методологією ООН та вітчизняної методики. Акцент зроблено на порівнянні системи показників по методологіях побудови інтегральних індексів.

Ключові слова: людський розвиток, індекс людського розвитку (ІЛР), індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР)

*Burkina Natalia, Ph. D, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine
Furman Taras, Ph. D, Professor Assistant, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine*

FEATURES OF METHODS FOR ASSESSING HUMAN DEVELOPMENT AT THE NATIONAL LEVEL

Summary. The problems of creating human development indexes (HDIs) and regional indexes of human development, based on the UN methodology and the national methodology, are considered in the paper. The emphasis is on comparing the system of indicators with the methodologies for constructing integral indexes.

Key words: human development, human development index (HDI), regional human development index.

Рівень соціально-економічного розвитку країни багато в чому визначається якістю життя її населення. Враховуючи те, що поняття «якість життя» охоплює всі сфери буття людини зокрема та суспільства в цілому, враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники умов життя, для оцінки даної категорії замало тільки економічних індикаторів. Тому, з метою вимірювання та порівняння якості життя з початку 90-х років ХХ століття набула поширення концепція оцінки людського розвитку (ЛР) [1]. Дана концепція охоплює проблеми економічного зростання, зайнятості, розподілу матеріальних і духовних благ, соціального захисту, надання соціальних послуг, рівноправності.

В основу ідеї ЛР поставлена людина як носій потенціалу та стратегічний ресурс держави, який розглядається як безперервний процес нарощування можливостей людини. Цілком справедливо, що при цьому основними умовами є тривалість життя, здоров'я, доступність ресурсів, які забезпечують гідне життя, участь людини у житті суспільства. Як інструмент вимірювання та співвідношення соціально-економічних досягнень країн в аспекті ЛР експерти Програми розвитку ООН запропонували індекс людського розвитку (ІЛР) [2].

Проте, регіональні особливості, а також методологічні та інформаційні основи вітчизняної статистики, визначили недостатність методики

обчислення ІЛР, запропонованої експертами ПРООН, та її механічне застосування для України. Тому українські фахівці створили власну методикою оцінки рівня регіонального людського розвитку (РЛР), адаптовану до національних умов та національної статистики [3].

Розраховані за даною методикою індекси регіонального людського розвитку (РЛР), дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Значення інтегрального індексу, а також індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку, не мають конкретної економічної інтерпретації. Проте, вони дозволяють визначити місце, яке належить кожному конкретному регіону України на єдиній шкалі [3].

Розроблена та впроваджена національна методика оцінки регіонального людського розвитку має певні переваги над ІЛР за методикою ООН. По-перше, це обумовлюється використанням більшого спектру показників. По-друге, адаптованістю до потреб країни. Розрахунок ІЛР за методикою ООН враховує лише три аспекти (види показників): довголіття, освіту та добробут. При цьому вони характеризуються такими індикаторами: оцінка довголіття – очікувана тривалість життя при народженні; освіта – середня тривалість навчання (років) та середня очікувана тривалість навчання; добробут – рівень життя, оцінений через ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності в доларах США. За методикою ООН для визначення інтегрального показника ІЛР розраховують три часткові індекси: індекс тривалості життя, індекс освіти та індекс добробуту. ІЛР визначається як середня геометрична з цих часткових індексів (до 2010 р. визначався за середньою арифметичною).

Вітчизняна методика розрахунку РЛР передбачає визначення 33 показників, об'єднаних у 6 блоків: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта. Ці блоки відображають основні аспекти людського розвитку. Система показників вимірювання РЛР та їх вплив на такий розвиток наведено нижче, де С – стимулятор, Д – дестимулятор [3].

Блок 1. Відтворення населення. Сумарний коефіцієнт народжуваності (С); дитяча смертність (у віці до 5 років), % (Д); середня очікувана тривалість життя при народженні, років (С), ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років (С), ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років (С).

Блок 2. Соціальне становище. Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення) (Д); кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення) (Д); кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму, розладу психіки через вживання наркотиків та психоактивних речовин (на 100 тис. населення) (Д); кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей 0–17 років) (Д); коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15–17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку) (Д); кількість померлих від навмисного самошкодження (на 100 тис. населення) (Д).

Блок 3. Комфортне життя. Безпеченість житлом у міських поселеннях (загальна площа на 1 особу), кв. м. (С); питома вага квартир (одноквартирних

будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості, % (С); питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості, % (С); інтегральний показник стану навколишнього середовища (С); планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення) (С); обсяг реалізованих населенню послуг (на 1 особу) (С).

Блок 4. Добробут. Рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня), % (Д); питома вага домогосподарств, які робили заощадження, або купували нерухомість, % (С); кількість мінімальних продуктивних кошків, які можна придбати за середньодушовий дохід (С); валовий регіональний продукт (на 1 особу) (С); питома вага домогосподарств, які мають всі товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина), % (С).

Блок 5. Гідна праця. Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18–65 років), % (С); рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18–65 років), % (Д); частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів, % (Д); частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, % (Д); співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, одиниць (С); рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), % (С).

Блок 6. Освіта. Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років, % (С); охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), % (С); частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вища» серед населення 25 років і старше, % (С); середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років (С); середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання по всіх предметах (С).

В цілому розрахунки ІЛР здійснюються за дворівневою схемою: 1-й рівень – побудова індексів за окремими блоками показників; 2-й – побудова інтегрального індексу. Етапами розрахунку інтегрального ІЛР є: 1) нормування показників; 2) калібрація показників; 3) визначення ваг показників у блоках; 4) розрахунок індексу по кожному блоку показників; 5) розрахунок інтегрального індексу регіонального людського розвитку.

На відміну від методики ООН, яка передбачає визначення інтегрального ІЛР за середньою геометричною з цих часткових індексів, інтегральний ІЛР розраховується як сума індексів по всіх шести блоках показників. Таким чином, побудований вітчизняний інтегральний ІЛР враховує значно більше аспектів та показників та краще адаптований до національних реалій.

Література

1. Герасименко Г. В. Особливості міжнародного досвіду вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 11–23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2017_1_3
2. Макарова О. В. Вимірювання людського розвитку в регіонах України: методологічні аспекти та оцінка результатів. *Економіка України*. 2015. № 3. С. 41–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_3_5
3. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / Рішення Президії НАН України та колеґії Державної служби статистики України 13.06.2012 № 123-м